

काठमाण्डौ, जि. प्र. का. द. न. ८४।०५४।५५

नेपाली लोकबाजा सङ्ग्रहालयको द्वैमासिक प्रकाशन

प्रधान सम्पादक
रामप्रसाद कँडेल

सम्पादक

नन्दा शर्मा

सल्लाहकार

कुवेर व. राउत क्षेत्री

मधुसूदन गिरी

चक्रपाणि शर्मा

चक्र खड्का

प्रेमदेव गिरी

आवरण/कम्प्युटर सेटिङ

विजय परियार

कार्यालय

नेपाली लोकबाजा सङ्ग्रहालय, महादेव वहाल त्रिपुरश्वर,
काठमाण्डौ

पो. ब. न. ४८२९

Email: lok baja@gmail.com

Web: www.nepalmusicmuseum.org

खाँडो

स्वस्ति श्री श्री श्री श्री श्री गगन गिरी गिरीराज चक्र चूडामणि
नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्री
श्री श्री ५ मन्महाराजधिराज गोर्खा सर्कारको प्रताप कहिन्छ । पैहे
साके १४८० भाद्रवती ८ रोज ४ का दिन् रोहिणी नक्षत्रमा
लमजुङ्का राजा कुलमन्द शाहका नाति द्रव्य शाहले गोर्खाको
गद्दी लियाको हो । सो बखत्मा द्रव्य शाह, पुरन्दर शाह, उनका
भाइ राम शाह, डम्बर शाह, कृष्ण शाह, पृथ्वीपति शाह,
नरभूपाल शाह, पृथ्वीनारायण शाह समेत १० पुस्ताले राज्य
गरी श्री मन्महाराजा धिराज पृथ्वीनारायण शाह नेपाल जित्न
भनी चले । राणा, बोहरा, श्र्याल, खँदाल, पाण्डे, बुसाल साथमा
चले, हतियार पाइन चढाए, खुकुरी, खुँडा, खुर्पा, भाला, बच्छ्रा,
च्यास्मा, चुपी, छुरो, कटारी, ढाल, तरवार, बन्दुक मली मलाऊ
कसी कसाऊ, भकी भकाऊ भए, सिन्दुर जात्रा गर्दै सिपाहीका
फौज चले दमकि दम ! दमकि दम ! ! दमकि दम ! ! !
महाराजका साथ चोपदार चले, खरदार चले, सुबेदार चले,
राइटर चले, बहिदार चले, जंदार चले, हबल्दार चले, श्रमल्दार
चले, गोलन्दार चले, कपर्दार चले, चिरुवादर चले, वानादार
चले, वात्साही बाजा चले, घोडा चले, तोडा चले, हस्ती चले,
मस्ती गले, जर्नेल चले, कर्णेल चले, कप्तान चले, लेफटन
चले, कमानियर चले, पिउठ चले, सार्ज चले बिकुल्का सोर्मा
पल्टन चले, दमकि दम ! दमकि दम ! ! दमकि दम ! ! ! तोप
चले, बमगोला चले, सोला चले, गोला चले, खजाना चले,
डोली चले, पाल्की चले, म्याना चले, केटी चले, नैकापमा

घाटु

१ अध्ययन क्षेत्र :-

चितवन जिल्ला कविलास गा. वि. स. वडा नं ७ लाई मुल स्थान मानेर यस घाटुको संकलन गरिएको भए पनि कविलास गा. वि. स. कै ४, ५, ६ र रामपुर गा. वि. स. का केहि स्थान र तनहुँ जिल्ला देवघाट गा. वि. स. वडा नं २ लाई समेत अध्ययनको कार्यक्षेत्र भित्र समेटिएको छ । सबै जातजातिको बसोवास भए पनि यस भेगका गुरुङ तथा मगरहरुले आफ्नो पुर्खाको विरासतको रुपमा घाटुलाई आजका मिति सम्म जोगाई राखेका छन् ।

२ घाटु कसको :-

मुल उत्पत्ती स्थान गण्डकी र लुम्बिनी अञ्चलका पहाडी बस्तीलाई मानिने घाटुलाई गुरुङ सस्कृति मानिन्छ तर अध्ययनको क्रममा घाटु गुरुङ तथा मगर जातिहरुको साभ्ना सम्पत्तीको रुपमा पाउन सकिन्छ । संस्कृति भनेको जन्मजात गुण नभई समाजबाट सिकिने र आर्जन गरिने गुण, कला, सिप र ज्ञान नै हो । त्यसैले एकै समाजमा बस्ने र बसिआएका गुरुङ र मगरको साभ्ना सम्पत्तीको रुपमा घाटु रहेको छ घाटुमा प्रयोग भएका गीतका शब्द र भाषिकतालाई केलाउने हो भने यसमा प्रयोग भएका शब्दहरु गुरुङ भाषाका भन्दा मगर भाषाका शब्द वढी प्रयोग भएको पाइन्छ । घाटुमा पूजित देवीदेवता तथा पूजा प्रकृति हेर्दा बौद्ध धर्म मान्ने गुरुङसंग भन्दा हिन्दु धर्म मान्ने मगर जातिसंग नै वढी नजिक भएको

पाइन्छ । घटुको विधि विधान तथा घाटुका चरणहरुलाई हेर्दा त अझ गुरुङ जातिसंग भन्दा मगर जातिसंगनै यसको सामिप्यता पाइन्छ । गुरुङ र मगर जातिको अलावा घाटु दरै, वोटे, कुमाल, थारु, कुसुन्डा र सेतीपारीका ठकुरीहरुमा समेत प्रचलित भएवाट मगरात क्षेत्रका आदिवासी मगरहरुसंग नै घाटुको निकट सम्बन्ध प्रमाणित गर्दछ । विभिन्न जाति र संस्कृतिलाई एकात्मक रूपमा समेट्न सफल घाटुको उत्पत्ती, भाषिक अध्ययन र अनुसन्धान गर्नुपर्ने र यसो तोकेर घाटु यसैको हो भन्न सक्ने अवस्था नभए पनि मगरहरुकै सांस्कृतिक सम्पदा मान्नु पर्दछ । अझ सकेसम्म जाति विशेषसंग घाटुलाई नजोड्नुनै उपयुक्त बैज्ञानिक ठहर्दछ ।

घाटु के हो ?

गण्डकी र लुम्बीनी अञ्चलको पहाडी भेगमा उत्पत्ती भई समयको अन्तरालमा बसाई सराई र सांस्कृतिक आदान प्रदानले नेपालका सम्पूर्ण जस्तो गुरुङ तथा मगर गाउँहरुमा घाटु पुगेको छ । तथापी घाटुलाई नाटक वा नाच के हो भनी वर्गिकरणमा विरोधाभाष रहेका छन् ।

घाटु शब्दसंगै नाच शब्द पनि जोडिएर आएकोले यसलाई घाटु नाच भनिन्छ । शुद्ध नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा घाटु नाच भन्दा पनि विग्रने देखिँदैन । लोक साहित्यिक रूपवाट घाटुको विश्लेषण गर्ने हो भने घाटुलाई लोकनाटक र घटना गीतको श्रेणीमा राख्न सकिन्छ ।

घाटु लोक नाटक हो ?

घाटु शब्दसंगनै नाच शब्द जोडीएर आएकोले घाटुलाई लोक नाटक नभनिएको हुन सक्छ । तथापी लोक साहित्यीक वर्गिकरण गर्दा घाटुलाई लोकनाटकको श्रेणीमानै राख्नु पर्दछ र राखी आइएको छ । घाटु लोक नाटक हो की लोकनाच हो भन्ने विवादको सेरोफेरो चिर्नको लागी केही परिभाषाको अध्ययन गरौ । पुर्वीय साहित्य र जतिसुकै धनी भए पनि हामीले अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, वर्गिकरण गर्नको लागि पाश्चात्य परिभाषाको परिधीमा बैज्ञानीक विश्वज्ञानकोश मानिने **Encyclopaedia Britannica** का अनुसार 'नितान्त मौखिक परम्परारामा निहित लोक नाटकमा मानवीय वा मानवेतर चरित्रहरुको चरित्र गरिन्छ र यसमा संवाद र गीतहरुमा प्राचिन कालको अवशेष भेटिन्छ । लोकनाटकमा नाटकीय अभिनय र क्रियाकलाप नै प्रमुख हुने मौखिक रुपमा रहने संस्कार गायन र मन्त्रोच्चारण तत्वको उपस्थिति हन्छ, ' यस परिभाषाले घाटुका विधीलाई ठ्याक्कै आफ्नो परिधीमा समेटेको छ भन्दा अत्युक्ती हुदैन । किनकी घाटु पनि प्राचिन कथाका पात्रको उपस्थित जनाउँदै चरा र जिवजन्तुसंग सम्बन्धको प्रयोग भएको छ । लयात्मक भाकामा कथा गाउँदै बढ्छ र कथामा पूजा गर्ने, सिकार खेल्ने , माछा मार्ने, रौपाइ गर्ने पासा खेल्ने जस्ता अभिनय प्रस्तछुत गर्दै विभिन्न ठाउँ मन्त्रोच्चारण पनि हुने हुदा घाटुलाई लोकनाटकको श्रेणीमा राख्न कन्जुसाई गरिरहनु पर्ने देखिन्छ ।

पुरोहित (१९६४) भन्छन् 'लोकनाटकमा गद्यलाई अवहेलना गरिएको हुन्छ र यिनीहरु नृत्य र गीतमा आधारित हुन्छन्' यस

परिभाषासंग दाज्दा त घाटुलाई लौकनाटकको दर्जा नदिई सुखै पाइन्न ।

मधुर (१९८०) लोक नाटकको परिचयमा लेख्छन् 'सहज अभिनय र अनेकौं पात्रयुक्त नाट्य नै लोकधर्मी नाट्य हो । लोक धर्मी परम्परामा दिव्यताको आग्रह हुदैन । लोकनाटकमा शास्त्रिय बन्धन स्वीकार्य छैन' Cassell's Encyclopaedia of Literature' मा उल्लेख छ 'लोक-साहित्य अधिल्लो पछिल्लो पुस्तालाई मौखिक रुपमा हस्तान्तरण गरेको उदार विधा हो ।' यसैको अर्को ठाउँमा उल्लेख छ : लोक नाटक चाडपर्वहरूसंग सम्बन्ध हुन्छ, र यसको तिनीहरूसंगको संबन्ध भने निकै गुजुल्टिएको देखिन्छ । अंग्रजी लोक नाटकको चर्चा गर्दै भनिएको छ गाउँ पिच्छे फरक फरक स्वरुप पाइने लोक नाटकहरुमा चरित्रको अनुकरण गरिन्छ, र युद्ध, पराजय, मृत्यु पुनर्जीवन आदि प्रस्तुत गरिन्छ । भोज वा कुनै उत्सवका निम्ती पैसा संकलन गर्ने पनि गरिन्छ ।'

यस परिभाषा त घाटुलाई नै हेरेर बनाएको पो होकी भन्ने भान पनि पर्न सक्छ । यसमा उल्लेख भए अनुसार घाटु हाल सम्मनै अधिल्लो पुस्तावाट पछिल्लो पुस्तामा मौखिक रुपमानै चलदै आएको छ, चाड पर्वहरूसंग (जेष्ठपूर्णीमा) सम्बन्धित छ, र यसलाई अन्य वेला नाच्न र गाउन पूर्ण वर्जित छ । यसमा पनि युद्ध, पराजय, अनि पुनर्जीवन हुन्छ, र अन्तमा भोजको लागि गाउँ डुलाएर वा एकै ठाउँमा टिका लगाइ दिएर पैसा संकलन पनि गरिन्छ, र भोजमा सबै दातालाई निम्ता पठाइन्छ ।

त्यस्तै परमार श्याम (१९७५) लेख्नु हुन्छ 'लोकनाटक अलिखित हुन्छन् । संवाद र गीतको मिलाउँदै कथानकको उद्घाटन गर्न कथाकारले जानेको हुन्छ । प्रस्तुतकर्ता प्रस्तुतीमा पनि अपेक्षाकृत रहन्छन ।' यहाँ घाटुलाई दाजेर हेर्दा घाटु अलिखितनै छ । घाटुका कथाकार गुरुबा वा गुरुमाले कथालाई विस्तारे फुकाउँदै लान्छन् । यसमा गाने, नाच्ने र अभिनय प्रस्तुत गर्ने काम हुन्छ । यसका साथै गुरुबा वा गुरुमा प्रस्तुतक्रम चयनमा निश्चीत ठाउँमा बाहेक स्वतन्त्र पनि हुन्छ ।

घाटुलाई लोक नाटकको श्रेणीमा वर्गीकरण गर्नु उनै अधिकारी गोविन्द (२०४४) अनुसार 'अपेक्षाकृत लामा, प्राचिन रुढी एवं विधिविधानयुक्त, अभिनय क्षमता र संभावना प्रबल रहेका गाथाहरुलाई लौक नाटकमानिएको देखिन्छ । लोकनाटकको रुपमा घाटुलाईनै उल्लेख गरिएकोले घाटुलाई लोक नाटककै रुपमा मान्नु पर्दछ ।

वरिष्ठ संस्कृतिकर्मी तथा लोकगायक धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदी (२०४१)अनुसार लोक-साहित्य विधा कुनै कथाबस्तुमा आधारितभै लामो कथात्मक गीतहरुमा विरचित हुन्छ र जहाँ गीत, सङ्गीत र नृत्य तीनै प्रकारक साङ्गीतिक तत्वको त्रिवेणी बग्दछ त्यहीनै लोक नाट्य हो ।' थापा (२०३५) अनुसार लोक नाटकका लागि लोकगीत, सङ्गीत र नृत्य प्राणतत्वका रुपमा प्रतिष्ठापित भएको छ ।

यसरि घाटुमा लोक नाटकमा आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण तत्वहरु निहित हुने भएकोले यसलाई लोक नाटक नमानी धर पाइन्न । घाटुको मुल खण्ड बाहेकका खण्डहरु (डाँडी) मा पनि कथानक र गीतिनृत्यभिनय पाइन्छ । यो मुलकथालाई बाँध्नको लागि

बुनिएका उपकथाहरु हुन् जसले कथामा रोचकता, मधुरता तथा दर्शकमा सत्यताको पनि आभाष दिलाउँछ । यसका शब्दहरु ज्यादै पुराना शब्दहरुको प्रयोगवाट घाटुको प्राचीनता झल्कन्छ । मानवेतर वस्तुमा लिङ्गभेद नराखी पुलिङ्गी क्रियापद प्रयोग गरिने चलन विपरीत स्त्रीलिङ्गी क्रिया प्रयोग हुनु पनि प्राचिनताको उदाहरण हो ।

घाटु लोकगाथा हो ?

गीत र कथाको संयोजनवाट गाथा बनेको शब्द हो । कथालाई गीतको रूपमा गाउनु र सुनाउनु गाथा हो । घाटुमा मुल कथालाई गीत र नाचको रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

लोकगाथा भन्नाले “लोकगाथा समाजमा परम्परागत रूपमा गाइने इतिहास पुरुषहरुको जीवनी प्रस्तुत गरिएको कथानक गीत हो । जुन सत्य र तथ्यमा आधारित भएर पनि लोकलाई भरपुर मनोरञ्जन दिन सफल हुन्छ । यस्ता गीत लडाइ, युद्ध जस्ता घटनालाई आधार बनाइ बनाइएको भए पनि लडाइ जित्नेको भन्दा हार्ने राजा महाराजाहरुको पुरुषार्थको बयान गरिएको हुन्छ ।”

घाटुमा पनि प्रश्रामु राजा र अम्बावती रानीको जीवनीमा आधारित घटनालाई गीतको रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । राजाको लडाइमा विरगती प्राप्त गरेको र रानी सती गएको घटना मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गरिन्छ । घाटुली र दर्शक समय समयमा आशुं भादै नाच्ने र हेर्ने गर्दछन । अन्तमा राजा रानी पुतली र केवराको भेषमा पुनरजन्म भएर कथा सकिन्छ ।

घाटु नाचका विधीविधान

पुर्वकार्य

घाटुनाच गुरुबा वा गुरुआमाले नचाउने नाच भए पनि तिमीहरु नाचनु पर्छ, भन्ने नभइ यो त स्वतः स्फूर्त रुपमा कन्याहरुलेनै हामी नाचन चाहन्छौ भनी समुह मिलाई श्री पंचमीको दिन वा चैते दशैको एक दिन पछि सौगात लिएर गुरुमा वा गुरुबाको आगँनमा जान्छन् । यो सौगातमा रक्सी, मासु, सेल, फलफुल, एकमाना चामल र भेटी सहित हुन्छ । गुरुबाले सौगात स्वीकार गरीसके पछि भोली पल्ट देखिनै घाटु नाचको तालिम दिन थालीन्छ । गीत गाउने र नाचन सिकाउने कार्य गर्नको लागि एक जना गुरुमात्रले सिकाउन र गाउन असम्भव प्रायः हुने भएकोले तीन देखी पाँचजना सम्म कम्तीमा पनी गुरु गुरुमा हुन्छन । यसको अलावा जति पनि वढी गुरु गुरुमा हुन सक्छन् । जव गुरु गुरुमाहरुले देबीदेबताहरुको पुकारा गरेर नाच सिकाउन थाल्छन त्यस बेला घाटु चढ्ने र आँखा खोल्ने जतिलाई अलग गरिन्छ । यिनीहरुलाई नाचन दिइन्न । कन्या केटीहरुलाई देबता चढ्ने नचढ्ने र नाच सिकाउने चरण १५ देखी ३०-३५ दिन सम्म चल्छ यसलाई पूर्व चरण वा सिकाउने कार्य भनिन्छ ।

घाटु नाच

तालिम पश्चात् उत्तिर्ण भएका घाटुनीहरुलाई अब बैशाख वा जेष्ठ पूर्णीमाको दिन गाउँलेलाई फुर्सद र पाएक समय छानी मुलगुरुले घाटु नाचको आयोजना गर्दछन् । घाटु नाचको लागि सबै गाउँलेहरु भेलाभई नाच आयोजना गर्ने स्थानलाई

लिपपोत गरि सफा गर्दछन् । घाटु नाच्ने घाटुली कन्याहरु र गाउँने गुरुबा, गुरुमाहरुले पनि अगिल्लो दिन देखीनै एक छाक चोखो खाने र चोखो नितो बार्ने गर्नु पर्दछ । घाटु नाच्ने बिहानै कन्याहरु नुवाई धुवाई गरि शुद्ध गराइन्छ । दिदी, आमा र गाउँले दिदी बैनीहरु सबै मिलेर सिंगार गराउछन् । सिंगार गरिसके पछि घाटुलीहरु आपसमा मुखामुख गरेर बस्छन् । गुरुबा वा गुरुमाले टिका लगाई सके पछि कन्याहरु आँखा चिम्लिएर काम्न थाल्छन् । यसलाई घाटु चढेको भन्छन् । यस पछि आँखा खोल्न हुदैन र नाचुन्जेल आँखा खुल्दैन भन्ने विश्वास छ र नाचुन्जेल सम्म आँखा खोल्दैनन् । अब कन्याहरुमा देबता चढी सके पछि गुरुबा र गुरुमाले गीत सुरु गर्दछन् । मुल गुरुबा र गुरुमालाई सहयोग गर्नको लागि दायाँ-बाया ५-७ जना सहायक गुरुबा र गुरुआमाहरु बसि गाइरहेका हुन्छन् । आँखा खोल्न र बोल्न निषेध गरिएका घाटुनीहरुलाई पानी खानु पर्छ भने गुरुमा वा सुसारेहरुले पछ्यौरीले आँखा छोपेर पानी खान दिन्छन् । पानी र मह बाहेक अन्य प्रकारका कुनै पनि खानेकुरा खान वर्जित छ ।

घाटुलीहरुको शरीरमा देबता चढि सके पछि झुल्न थाल्छन् र सबै भन्दा पहिला नाच्ने जमिन भुमी चोखो पार्नको लागी पहिला हिमचुली (हिमचुली) देबताको आराधना गरिन्छ । हिमचुली देबतालाई घाटुलीको शरीरमा प्रवेश गराई जमिन शुद्ध गर्न, नाचमा आउन सक्ने बिध्न बाधा हटाइ रक्षा गर्नको लागि अनुरोध गरिन्छ । हिमचुली देबताको आराधना पश्चात् वरचुली, देबचुली र यौरचुली देबताको आराधना गरि घाटुलीको शरीरमा प्रवेश गराइन्छ । यसका साथै देबता

बनाउने कार्यमा स्थानिय देवदेवीहरु जस्तै रिडीघाट, वरघाट, देवघाट, पशुपतिनाथ लगायत मानिआएका सबै स्थानिय देवी देवताहरुलाई पुकार गरिन्छ । देवता बोलाई सके पछि पश्चात् अव अभिनयको निम्ती प्रस्तुत हुने र श्रृङ्गार गराउने प्रवृतीको नाच गीतको सुरु हुन्छ यसमा फूल पहिरिने भन्दा घाटुलीहरु घुम्दै उठेर फूल पहिरेको अभिनय गर्छन् । त्यस्तै गीतका शब्दहरुले जुन-जुन कुराको वर्णन गर्छन् सोही अनुसार घाटुलीहरु आँखा बन्द गरि गरिनै सम्पूर्ण अभिनय प्रस्तुत गर्दछन् । ब्राह्मणलाई धरतीमातालाई पूजा गर्नलाई आह्वान गरिन्छ । यहाँ ब्राह्मण भने सहभागी हुदैनन् । पूजापाठको काम ब्राह्मणले गर्ने भएकोले यहाँ ब्राह्मणलाई अनुरोध गरिएको होला । यस पछि क्रमैसंग पृथ्वीको चन्द्र र सूर्यको आराधना गर्ने र पूजा गर्ने कार्य गरिन्छ ।

धरतीमाता, पृथ्वी, चन्द्र, सूर्य र स्थानिय देवीदेवताको आराधना गरिसके पछि मामा माइती बोलाउने कार्य गरिन्छ । यहाँ मामा माइती बोलाउने भनेर गाउँका केटाहरुको वर्णन गरिन्छ । सायद सकेसम्म एकै गाउँ भित्र विवाह गर्ने र मामा चेली फूपु चेला हक लाग्ने संस्कार बोकेको गुरुङ समुदायमा यस संस्कारको विकास भएको होकी । यस समय सकेसम्म गाउँका केटाहरुको अनिवार्य उपस्थिती मानिन्छ । यस पछि ढकिया खेलाउने गरिन्छ । ढकिया खेलाउने भन्नाले बावियोले बुनेको झण्डै डमरु आकार प्रकारको एक खेलौना हुन्छ यसलाई खेलाउनुलाईनै ढकिया खेलाउने भनिन्छ । सम्पूर्ण डाँडीका सामानहरु राखेको एक डालो जसलाई साजबाज भनिन्छ । यो डालो चौयावाट बुनेको हुन्छ । सबै आवश्यक सामानहरु

राखीने भएकोले यो अलि ठुलो आकारको हुन्छ । ढकियालाई गीतको अर्थानुसार तल माथी पादै नाचीन्छ । ढकिया खेलाई सके पछि फूल फुलाउने गीत गाउन थालिन्छ । फूलेका फूललाई पनि ढकियामा राखेर खेलाइन्छ ।

यहाँ उल्लेख गरिने फूलहरुमा घाटुसारी, दारिमसारी फूल, इन्द्रकमल फूल र पातीसारी फूलको वर्णन गरिन्छ । फूल फुले पछि सबै तिर रमाइलो हुन्छ उमंग छाउछ । फूलमा चारै तिरवाट माहुरी र भमरा बस्छन् । माहुरी र भमराहरु फूलमा घुमि-घुमि रस लिन्छन् सबै किसिमका फूलवाट रस लिइसके पछि उडी फर्केर जान्छन् । यसरी फूल फुलाई, माहुरी र भमराले रस लिई, भमरा माहुरी उडी गए पछि यो चरणको समाप्त हुन्छ ।

फूल फुलाउनु, फूललाई ढकियामा राखेर खेलाउनु, माला उन्नु, माला पहिरनु, फूलमा माहुरी-भमरा घुम्नु, फूलको रस लिएर उडी जानु जस्ता कुराहरु बसन्त ऋतुमा हुने कार्यहरु हुन् । यस डाँडीको समाप्ती पश्चात् रोपाई डाँडीको गीत गाइन्छ । घाटुमा गाइने चरण वा डाँडीहरुलाई केलाउदा के स्पष्टहुन्छ भने यसका सिलसिलाहरु ऋतुकालीन वर्षचक्रीय प्रणाली अनुसारनै वर्णन गरिएको छ । यिनीहरुको सबिस्तार वर्णन गरिएको छ ।

रोपाई डाँडी

रोपाई डाँडी (खण्ड) गाउदा गीतवाट भगवानको आराधना गरिन्छ । मेघराजको आराधनावाट आकाशमा कालो बादल (मेघ)को श्रृजना गरिन्छ । मेघलाई वर्षनको लागि अनुरोध

गरिन्छ, यदि मेघ बर्षदा किसान र धरती मातालाई पुग्ने फाइदाको बारेमा सबिस्तार वर्णन गरिन्छ । जव मेघ गर्जन सहित पानी वर्षन्छ, तव सबै कुलो काटी खेतसम्म पानी ल्याउछन् । खेतमा मार्सी धानको विउ राख्छन् । यसवेला धानको ब्याड राख्नको लागि तयारी गर्दाका सबै वर्णन गरिन्छ । विउ उम्रन्छन् गोडमेल गर्छन् । राजकुलोवाट पानी ल्याई खेत जोत्ने हिल्याउने र साउने हली, सम्याउने बाउसे, रोप्ने रोपार, खाजा पानी वाड्ने दोपाहार, विउ काड्ने वियाडे आदि सम्पूर्ण सहभागीहरुको वर्णन गरिन्छ । रोपाईमा रानी पनि सहभागी भई हिलो खेलेको पनि वर्ण हुन्छ । साभमा खेत रोपाई सकिन्छ । रोपाईको समाप्तीको साथ साथै यस डाँडीको पनि अन्त हुन्छ ।

यस पछि माछा मार्ने र जालखेलने चरणको सुरु हुन्छ । घाटुमा प्रत्येक डाँडीको अन्त भए पछि मात्र घाटुलीलाई पानी वा मह खान दिनुहुन्छ कुनै पनि डाँडी विचैमा रोकेर पानी वा मह खानु दिनु हुदैन र डाँडीको अन्त भए पछि केहि समय आराम गर्ने र घाटुलीलाई पनि आराम गर्न दिने चलन छ । अन्यथा विचमा रोकिन तथा आराम गर्न पुर्ण वर्जित छ । जहाँ यो डाँडीको समाप्त वा अन्त हुन्छ भनिएको छ सोही ठाउँमा आराम गरिएको र अर्को चरणको तयारी गरिएको बुभ्नु पर्दछ ।

माछा मार्ने जाल खेल्ने

रोपाई डाँडीको समाप्त भए पछि जालखेलने माछा मार्ने सुरु हुन्छ । जाल खेलन जानको लागि सातैभाई जलेरी जम्मा हुन्छन् । यहाँ जलेरी भनेर जाल खेलने हरुलाई सम्बोधन गरिएको हो । सातै भाई जलेरी जम्मा भई रानीजाल, सहाजाल, इन्द्रजाल

ढडीए, माछा हाल्ने पेरुङ्गो र खाजा बोकी जाल खेलनको लागि गैरितालमा जान्छन् । सबै मिली जाल हाल्ने माछा छोप्ने गर्दा पनि माछा पर्देन अन्तमा साभ्रँपख महाजालमा सबै भन्दा राम्रो असला जातको माछा पर्दछ । सबै जलेरी मिली माछा राजाको दरबारमा लगि चढाउछन् । राजारानी खुसिभई उत्तम वक्सीस दिन्छन् । सबै जलेरी खुसी हुदै फर्कन्छन् । यहाँ गुरुवा र गुरुआमाले गीत गाउदा घाटुलीहरु पनि गीतका शब्द अनुसार घुम्दै जाल खेलेको, गोलो भई माछा छोपेका (घेरेको), ढडीया थापेको र माछा समाएको र राजालाई चढाएको नृत्यद्वारानै प्रस्तुत गरिरहेका हुन्छन् । यसरी माछा मार्ने र जाल खेल्ने डाँडीको पनि समाप्त गरिन्छ । सिकार डाँडी केहि समय आराम गरि सके पछि अब घाटुलीहरु नाचनको लागि तयार हुन्छन् । आराम गरिरहेको समयमा पनि उनीहरुले आँखा खोल्दैन् । एक अर्काको मुखामुख पट्टी फर्कीएर भुलिरहेका हुन्छन् । सबै सरसामान साजबाजमा भए नभएको जाँच गरिसके पछि जब गुरुवा वा गुरुआमाले गीतको सुरु गर्छन् तब घाटुलीहरु तुरुन्तै उठेर नाचन थाल्छन् ।

सिकारमा जानकोलागी सबै अइएरी भाईलाई बोलाईन्छ । यहाँ सिकारमा जाने सबै सिकारी वा सिपाहीहरुलाई अइएरी भाई भनि बोलाईन्छ । राजा रानी पुर्व र पश्चिम्वाट पुतली र कवरको रुपमा जन्म लिन्छन् र पुर्न मिलन हुन्छ । यसरी घाटुको मुल कथाको अन्त हुन्छ । यसरी घाटु नाचको मुल कथाको समाप्त भईसके पछि अब घाटु धुर्ने वा सेलाउने कार्यको सुरु गरिन्छ । जुन निम्नासुसार अगाडी वढ्छ ।

घाटु सेलाउने सम्पूर्ण कथाको समाप्ती पश्चात् अव घाटु सेलाउने कार्य आरम्भ हुन्छ । यो ज्याँदै आकर्षक र जोखिमपूर्ण काम हो । धार्मिक विश्वास अनुसार भगवान चढेका वा घाटु देबी चढेका घाटुलीहरुलाई देबताले छोड्नको लागि ज्याँदै कष्ट हुने भएको र यसवेला बोक्सी तथा डाइनी लाग्ने सम्भावना पनि ज्याँदै हुने भएकोले भाँकी पनि साथैमा राखेको हुन्छ ।

घाटुको मुल कथा समाप्त भई सके पछि घाटु भोजको सबै गाउँलेसंग टिका टालोको कार्यक्रम गरिन्छ यसमा सबैलाई घाटुलीहरुले

मौसम घाँटुको (Ghatu)

माली गाईको गोबर गंगाजलको पानी ल्यावैला
आफ्नै आँगन लिपैला ।

.....
धरती मातालाई जुहारैलो

सीमीभुमीलाई

जुहारैलो

चण्डीमाईलाई

जुहारैलो

.....

यस गीतको प्रारम्भसँगै शुरु हुन्छ सती घाँटु । गुरुङ्गजातीहरुको महत्वपूर्ण संस्कृतीहरु मध्ये घाँटु पनि एक हो । घाँटु गीत शुरु गर्नु भन्दा अगावै घाँटुनीहरुले गुरुबा, गुरुआमाहरुलाई ढोग्नु पर्दछ र आफू वस्ने ठाउँमा गाईको गोबरले लिप्नु पर्दछ । लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको गुरुङ्ग जातिको पुरानो संस्कृतिको रुपमा रहेको घाँटु नृत्य माघ महिनाको श्रीपञ्चमीमा राम्रो बार पारेर बेलुकीको समयमानै शुरु गरिन्छ र बैशाख पूणिमामा समापन गरिन्छ । तर बैशाख पूणिर्माको बिहान सम्पूर्ण गाउँलेहरुले आफ्नो घरको पुजा सकेपछि उक्त दिनमा भने घाँटु नृत्य दिनमै शुरु गरिन्छ । उक्त दिनमा गाउँका युवा तथा बाबाहरु मिलेर पूरणोको उक्त दिनमा भोलीपल्ट -जुन दिनलाई वासी पूरणो

भनिन्छ जोगे -जोकर समूहलाई र घाँटुनी समूहलाई चाहिने सामान बनाउनु पर्दछ ।-स्थानिय भाषमा उक्त सामानलाई दारपात भनिन्छ । घाँटुको सामान बनाउँदा केवल सिमलकै काठ प्रयोग गर्नु पर्ने चलन रहि आएको छ । कथा अनुसार सामानहरु घाँडा, बन्दुक, खुकुरी, बाँसको दरबार -जुन सात तलाको हुन्छ, जसलाई सला भनिन्छ वासी पूणिर्माको दिनमा जोगे निस्कन्छ । उक्त दिनमा राजा आफ्नो दलबल सहित शिकार खेल्न जंगलतिर लाग्दछ । मृग मारे पछि राजालाई एउटा साँप्रा दिनु पर्दछ भने अरुमासु त्यही खान्छन् । कथा अनुसारनै मासु, खाने दाँत कोट्याउने, अभिनय हँस्यौलीपारामा जोगे समूहले गर्दछ भने त्यहि अभिनय घाँटुनीहरुले नृत्यमानै गर्दछ । त्यस पछि जोगे र घाँटुनीहरुले त्यहाँ आउने दर्शकहरुसँग दक्षिणा माग्ने चलन पनि रहेको छ ।

अपनाए चण्डीमाई, आफ्नै गुफामा बसैलो,
६ महिना बर्षदिन हाँसे खेलें भलो विदा देउ
जिये प्राण रहे हुँदी आघुम होला भेट.....

पूणिमाको पाँचौ दिनपछि -जसलाइ पञ्चमि
भनिन्छ पुरानो परम्परा अनुसार घाँटु सेलाउन
गाउँ भन्दा माथि अलि टाढानै हुनु पर्दछ । त्यस
ठाउँमा चण्डीको थान सँगै लाँकुरीको रुख पनि
हुनु पर्दछ भन्ने मान्यता परम्परा देखिनै चलन
रहि आएको छ । घाँटु सेलाउन जाँदा बाजागाजा
सहित लैजाने गरिन्छ । त्यही चण्डीको थानमा
गएर रानीहरु सती जान्छ ।

उक्त कथामा राजा परशुराम र रानी यमावतीको कथाको वर्णन गरिएको हुन्छ । कथा अनुसार राजा परशुरामको मृत्यु पछि रानीहरु सती जाने हुनाले उक्त घाँटुलाई सती घाँटु भनिएको हो भन्ने मान्यता रहि आएको छ ।

घाँटु विशेषत तीन किसिमको हुन्छ :

सती घाँटु

कुसुन्डा

घाँटु

बाह्रमासे

घाँटु

तर बढिमात्रमा प्रचलित रुपमा सती घाँटुनै रहेको छ । यसको निश्चित अबधि हुन्छ जुन माघ महिनाको श्रीपञ्चमीमा शुरु गरेर वैशाख पूर्णिमामा समापन गर्ने गरिन्छ । भने बारमासे

घाँटु भने जुन सुकै समयमा पनि नाच्न सकिन्छ । यसको कुनै समयनै हँदैन । घाँटु गित विशेष गरि चार खण्डमा व्याख्या गरेको पाइन्छ जसलाई डाँडी पनि भनिन्छ । जसमा जन्मडाँडी, विवाहडाँडी, शिकारडाँडी, र कुसुन्डाडाँडी पर्दछन् ।

घाँटु नृत्य पनि भेग अनुसार फरक फरक रहेको पाइन्छ तर कथा भने एउटै हुने गर्दछ । कुनै ठाउँमा ४जना नाच्ने गर्दछ भने कुनै ठाउँमा ५जना नाच्ने गरेको पाइन्छ । प्रस्तुतीमा भने निककै भिन्नता रहेको पाइन्छ । गाउँघरमा

बालीनाली राम्रो होस्, जंगली जनवारहरुले
बालीनाली नखाउन् भनेर नै घाँटु नाच्ने गरिन्छ
। घाँटुनीहरुको साथमा एक एक जना सुसारे पनि
हुनु पर्दछ । घाँटु नाँच नाँच्नेहरु रजश्वला,
अपाङ्ग तथा अशक्त हुनु हुँदैन भन्ने मान्यता
पनि रहिआएको छ। घाँटु नाँच्नेहरु सबै कन्यानै
हुनु पर्दछ । उनीहरु कम्तीमा पनि १२ देखि १५
वर्ष ननाघेको हुनु पर्दछ । घाँटुमा राजा बन्ने
कलाकार पनि महिलानै हुनु पर्छ । पोषाक भने
सबैको एउटै हुन्छ तर ठाउँ अनुसार फरक फरक
पोषाक लगाउने गरेको पनि पाइन्छ । कथा
अनुसार एउटा राजा र रानीहरु ४, ५ जना जति नै
भए पनि हुन्छ ।

पूणिर्माको दिनमा धान भुटेर लावा बनाइन्छ, जुन एक हातको बाँसको सिन्कोमा उनिन्छ साथै पुरानो पात्रोको बेलपत्र बनाइसके पछि राजाले लगाउनेलाई रातो रंगले र रानीहरुले लगाउनेलाई पहेंलो रंगले रंगाइन्छ । त्यसलाई घाँटुनीहरुको निधारमा बेरेर धागोले बाँधेपछि त्यसमाथि लावा लगाइन्छ जुन बाँसको सिन्कोमा उनिएको हुन्छ । सात वटा पाटामा चिरिएको चिलाउनेको गेडाले घाँटुनीहरुलाई निधार, गाला चिउँडोमा टिका लगाइदिनु पर्दछ । घाँटुनीहरु नाचन शुरु गरेपछि हातमा पाती लिएर बस्नु पर्दछ किनभने पसिना पुच्छने, सिंगान पुच्छने, मुख पुच्छने, काम पातीलेनै गर्नु पर्दछ किन भने पाती चोखो हुन्छ भन्ने मान्यता रहि आएको छ । घाँटु नृत्यको अर्को राम्रो पक्ष भनेको छुट्टा छुट्टै ठाउँमा रहेको गाउँहरुलाई एक अर्का विच राम्रो सम्बन्ध तथा मेलमिलाप बनाउने माध्यम पनि हो किन भने घाँटु नाच्ने गाउँमा अन्य गाउँका युवा

युवतीहरु आएर चुङ्का नाचेर रमाइलो गरि
सकेपछि दान/पैसा -वैना दिएर जान्छ । जुन
पैसा दिएर गएपछि घाँटु नचाउने गाउँलेले
(खोई)भोज खुवाउनु पर्ने हुन्छ त्यस वेला फेरी
उनीहरुलाई निमन्त्रणा गर्नु पर्दछ । जुन असार,
श्रावण महिनामा हुने गर्दछ । यसरी घाँटुको
समापन हुन्छ ।

विशेष गरेर घाँटु नाच तमुवान प्रदेश, लम्जुङ, गोर्खा, तनहुँ, कास्की, स्याङ्जामा पर्ने गुरुङ्ग गाउँहरुमा नाच्ने गरिन्छ । कतै कतै यो हाम्रो संस्कृति हैनकि भन्ने आवाज पनि उठि रहेको छ तर परापूर्वकाल देखि हाम्रै वाजे बराजुहरुले अंगाल्दै आएको संस्कृति कसरी होइन भन्ने ! सवाल त्यो पनि रहेको छ । घाँटु हाम्रो हो, होइन भन्ने भन्दा पनि अबको नयाँ पिडिले यसलाई कसरी सरंक्षण गर्ने, कसरी जोगाई राख्ने भन्ने वारेमा गहिरो अध्ययन गर्न जरुरी छ । युग २१औँ शताब्दीमा दौडिरहेको छ, नयाँ नयाँ, नौलो नौलो प्रविधिहरु, संस्कार संस्कृतिहरु आई रहेको छ त्यस्ता कुराहरुलाई पनि अंगाल्ने हो तर आफ्नो कला, भाषा, धर्म, संस्कार संस्कृतिलाई पनि जोगाई राख्नु पर्दछ, यो अहिलेको नयाँपिडिको कर्तव्य अनि जिम्मेवारी पनि हो ।

Dance of the Spirits : Amazing Ghantu

Each of the diverse traditions existing within Nepali culture has a unique story to tell. One among these is the Ghantu dance. An indigenous folk dance of the Gandaki region in west Nepal, it is one of the major dances of ethnic groups like Gurung, Magar and Kumal.

If you have seen the Ghantu dance being performed on various cultural shows, you should know that these are just urbanized forms of the original. Known as 'Barha Maase Ghantu', this dance is performed by singing folk

songs. The only similarity between the authentic Ghantu dance and Barha Maase Ghantu is perhaps the attire and a few dance steps. The real Ghantu dance that is performed during Janai Purnima is much more exciting. According to prevailing belief, back when Nepal was ruled by various kings, there once lived a king named Parasar and his wife Ambawati. They lived a fairy tale life until one day, the king had to go to fight a war. Promising his beloved wife that he would return soon, Parasar marched towards the battlefield. Unfortunately, he was killed in battle. When the sad news reached his wife, she refused to believe it. Even on seeing her husband's lifeless body, she refused to accept the bitter truth. She eventually burnt herself on the funeral pyre. Some days later, the spirits of the king and queen appeared in the dreams of some old Magar people instructing them to initiate the Ghantu dance. These visions further informed the people that the couple would enter the body of the Ghantu dancers every

year. Soon after, the Ghantu dance was born.

The word Ghantu is believed to derive from the Nepali word 'ghat' meaning 'cremation ground'. The Ghantu dance and songs are folk-based and follow the lyrics of the songs. These dances are not rehearsed but are completely spontaneous. It is believed that only a girl with a pure soul is given the opportunity to perform. The instruments used are folk instruments like madal and mujura. A special crown made of China berry or Persian bead flower, found abundantly during that period, is worn during the dance.

On the first day, the religious guru, who is also the singer, performs various rituals along with some women participants. During this process, only those girls whose souls are overpowered by the spirits of King Parasar and Queen Ambawati are chosen to dance. The girls are divided into two groups: those who are possessed by the king and those by

the queen. The guru must then transfer the spirits into pieces of cloth with tantric chants. The cloths are then tied on the girls' foreheads after which they begin to perform the Ghantu dance in a trancelike state. Some of their actions imitate the daily functions of King Parasar and Queen Ambawati. At the end, the guru brings back the girls to their normal state. The first day ends. Another day, before performing the dance, the guru once again ties the cloth around the girls' foreheads. And like the previous time, the spirits of the king and queen enter them and the dance begins. Each day, a version of the legend is performed. The last day of the dance is the most thrilling as it re-enacts the moment of Ambawati's death; the dancers in the end suddenly seem to lose their breath and fall to the ground. This phase is known as Sati Ghantu. It is then up to the guru to revive them through his tantric powers. The guru then sings and performs farewell rituals requesting the souls of the king and queen to leave and come back again the

following year. In this way, the nine-day long dance ends, and is followed by a grand feast.

“We lack Ghantu gurus. Most people do not have the courage to become a guru and risk the dancers’ lives. And without a Ghantu guru, it is impossible to perform the authentic Ghantu dance.” says Subi Shah, researcher of Nepali folk dances. Due to the involvement of tantric rituals, the Ghantu dance is slowly heading towards extinction. The guru must be well versed in all the rituals involved. Many priests do not dare take part out of fear that they might not be able to revive the girls.

**Nepal’s First Folk Music Documentary
Films
made by Arnold A. Bake 1899 – 1963,**

**By Ram
Prasad Kadel,
February 2012.**

Edited by Norma Blackstock.

Arnold A. Bake, a Netherlander, could be said to be the father of Nepalese folk music documentary films. His 1931 wax cylinder, audio and ciné film recordings were probably the first ever made. Bake shot some 2500 ft of ciné film during his 1931 research visit to Nepal and a further 3000 ft together with many hours of sound recordings on reel to reel tape when he returned in 1955/6. It is now more than 80 yrs since Bake's first visit to Nepal when interestingly he lodged at the Royal Guesthouse, now the Kanti Ishwori Primary School, located next to Mahadev Bahal in Tripureshwor, Kathmandu where Music Museum of Nepal is now housed. All Bake's 1931 recordings, with the exception of Indra Jaatra, (filmed in Kathmandu, Durbar Square) were made in the garden of the guesthouse, which lies between to the

two buildings. The garden and its boundary wall, recognised in Bake's films, still exist.

We first became aware of Bake's work after finding a copy of 'Heartbeat of Nepal: The Pancai Baja' by Carol Tingey, in a Kathmandu bookshop some years ago. We subsequently contacted Carol who provided us with a copy of her unpublished catalogue of Bake's Nepalese audio recordings. We also got in touch with Professor Richard Widdess at the School of Oriental and Asian Studies (SOAS) in London, where Bake had held a post as lecturer in Indian Music from 1948 until his death on 8th October 1963 and where he had deposited much of his archive, and learned that the Bake's sound and film recordings had been moved to the British Library Sound Archive (BLSA) in London and were in the process of being digitised.

Janet Top Fargion, Lead Curator and Isobel Clouter, Curator of World Music at BLSA

were very helpful and were happy to make a repatriation agreement for digital copies of C52 (BL ref.) Arnold A. Bake's Nepalese archive to be provided to Music Museum of Nepal for educational and research use. There is insufficient documentation accompanying the films and BLSA needed help to distinguish Nepalese footage from Indian footage especially as several films contain a mix of both. Richard Widdess of SOAS documented some of the films and I was asked to continue the documentation.

On 1st August 2011 we visited BLSA in London and I signed a legal repatriation agreement, on behalf of Music Museum of Nepal, together with Janet Top Fargion on behalf of the British library. Isobel Clouter then handed over a memory stick containing digital copies of the Bake Nepalese sound recordings plus his films in quick time format. BLSA also agreed to provide high

resolution copies of four extracts of Bake's 1931 films for the first International Folk Music Film Festival- Nepal 2011 hosted by Music Museum of Nepal, which was primarily dedicated to the work of Arnold A. Bake.

The Films

The documentation is now complete and the main Subjects of Bake's films are listed below. Significantly, the great majority of these traditional festivals and dances still continue today in the same or a very similar form although some dances are performed less frequently. The one exception seems to be the **Tripureshwora Badha play**, which, as far as we are aware, is no longer performed. There are also many fewer **Laakhes** in Kathmandu city.

Bala Chaturdasi,

A communal, annual festival held in Mangsir (Nov/Dec) in remembrance of deceased parents. Sons and some daughters of each family will attend for 3 years after a parent's death. At evening time the rituals start with the lighting of a Mahadipa (large oil lamp) for the Pitri (soul of the deceased parents) which must stay alight all night with hymn singing; no one sleeps. Next morning the people, taking part, will have a ritual bath in the holy Bagmati River and afterwards offer one hundred varieties of seeds and grains for the ancestors on Kailash hill next to Pashputinath and in Pashputinath temple (Shiva's places). This offering symbolises the provision of food for ancestors in the next life. Filmed in 1955/6

Charya dance.

There are many, many Gods, Goddesses and deities and each one has a different Charya dance and Charya songs in praise of him/her to please him/her with particular mudra (sacred and secret hand gestures), dance steps and asana (including sacred and secret body postures). Each Bajracharya (Vajriani Buddhist Priest) may also add his own variations to the dance and songs in order to please the God. Some Gods/deities such as Manjushree will have several Charya dances written by different Vajrayani Poets, Siddhas or Maha Siddhas (great philosophers) mainly from 8th to 12th Century. The dancer is hoping that the God will grant him nirvana if he is pleased by the Charya dance. Some Charya are performed by a single dancer/singer and some by a male and female (both would have received dikshya (teaching from a Guru or enlightened spiritual master)) in sexual union. Most Charya are (still)

performed in secret inside the Vajrayani monastery. Without the audio track we can't recognise to which God/Goddess a particular Charya dance is dedicated but if we were familiar with all the Mudra we would be able to recognise the dance without hearing the songs. Filmed in 1931 and also in 1955/6.

Indra Jaatra, Kathmandu, Durbar Square.

Kathmandu's major festival held over 8 days in August or September according to the Lunar Calendar; the Saita (most auspicious starting time) is discerned by a priest. Indra is King of all Gods in heaven and people also pray to him for rain. The legend recounts that Indra's mother needed Parijat flowers for a special worship and there were none in heaven so Indra came to Kathmandu to collect some. Parijat flowers are deliciously perfumed, considered sacred

and should never be picked from the tree but only collected from the ground after they have fallen. We also should never take them without the owner's permission. When Indra was collecting flowers the farmer saw him, but didn't know who he was, and so captured him as a thief. He was tied with his arms outstretched to a pole and raised on a high platform outside Kastamandap Temple, Durbar Square, Kathmandu so that everyone could see his shame. After 8 days Indra's mother came to plead for her son and he was set free. Every year Indra's punishment is re-enacted and a golden image of Indra is tied to a pole raised on a platform in front of Kastamandap for the 8 days of the festival.

All Kings are regarded as representatives of Indra and the real historical story from which the legend arose may relate to a King (an invader?) in the Lichhavi period who was not honest and not taking proper care of his people so was captured and ridiculed by

being raised on a platform in front of Kastamandap. His mother then came and begged for his release and they ran to Indra Daha, Daha Chowk near Naikap, in the west part of the Kathmandu Valley, before being chased out of the Valley with shouting and rice straw torches. This episode is also remembered each year just after Indra Jaatra at Indra Daha.

The first day of the festival, called Lingo Thadaune, is when the Lingo (pole representing strength and success in war) is erected. The pole is cut from a single pine tree 32 hands (hand is measured from elbow to finger tip) long, cut in a forest near Bhaktapur. It is pulled to Kathmandu by ropes and the journey takes several days. The Gurjus Pultan (special traditional musical regiment, pipe and drum band, with black and white uniforms) wait for the pole in Bota Hiti and lead the procession to Kathmandu, Durbar Square. The Gurjus Pultan regiment has existed since the Saha

period but the tradition of a musical regiment extends back at least to the Lichhavi period. Different castes of the Newar ethnic group have different roles at Indra Jaatra, eg. cutting the tree, erecting pole etc.

On the third day the **Kumari festival** begins. Kumari's (living goddess) golden chariot is prepared and she is lifted into it for the procession which takes 3 days mainly around the south of the city. Her chariot is followed by the wooden chariots of Bairab and Ganesha (living gods). In front of the Kumari's chariot the Mahakali dance, Pulu Kishi (elephant) and Laakhe dance is performed and many other main dances of many ethnic groups. The King (now deposed), Prime Minister and all important heads of state come to see the Kumari's chariot, to pay homage to her and to receive her blessing. Crowds of ordinary people also come from far and wide for an opportunity to see the Kumari's chariot, to

make offerings to her and to get her blessing and also to see the King. These are the only days of the year when anyone can see the Kumari in her chariot and the only day that ordinary people could see the King.

At end of the festival the Lingo (pole) is lowered in the middle of the night and taken to Teku, Kathmandu and thrown into the river at the confluence of Bagmati and Bishumati rivers. Filmed in 1931 and again in 1955/6.

Laakhe dance.

The Laakhe is a great protector and his dance is used for exorcizing black spirits. He is said to represent calm Bhairav and protects children, in particular, from evils and daemons. When an evil spirit sees the dance and/or hears the music it will be afraid and must leave. There are still thousands and thousands of Laakhes in Nepal; every village and every Tol of cities

and towns would have their own Laakhe with his own variation of the dance and he would have the name of his village or Tol attached to him e.g. Majipat Laakhe (Majipat is a Tol in the south part of Kathmandu city) but there are now many less Laakhes than there used to be in Kathmandu. Laakhes go into a trance while they dance; we can recognize the Laakhe's lineage and place of origin by the style and colour (7 different colours) of his mask and by his costume. The shatkona, on his chest, the symbol of Shiva and Shakti represents the unity of one God, neither male nor female, and shows that he has good power not evil. He wears a wig made of sacred yaks tails; black and white and sometimes dyed different colours. The hair of the Laakhe's wig is often made to stand on end so that he appears more frightening to evil spirits. The Laakhe always wears *Laakhe Peti*, *Paairaa* and/or *Chaanp* and *Haate Chaanp*. Filmed in 1931 and Nepal Police

Laakhe dance filmed in 1955/6.

Lord Krisna's Charitra

A play, with dances illustrating scenes of Lord Krisna's life. Filmed in 1931.

Mahakali dance (Nepali = Mahakali Naatch, Newari = Mahakali Pyakhan).

Mahakali means Great Kali; she has a very strong protective power for human beings and in this dance she is accompanied by 2 other Goddesses and several ganas (followers or disciples). Mahakali slays a daemon with a sword which she holds in her right hand and drinks the daemon's blood from a Kapal (skull) in her left hand and also shares it with all ganas; she never drinks human blood. Before and after this dance the dancer's Guru and the priest must carry out very perfect rituals and Naasa Puja (worship of Naatyaswora, the god of music

and dance) because if the God is not happy something terrible may happen and the dance cannot be completed. The ganas always appear before Mahakali appears and make sure that the environment is safe for her and they also dance to entertain Goddess Mahakali. The lion and lioness are Mahakali's mounts and are also ganas as well as the Khayaks (skeletons) and Bhuts or Yakshyas (spirits). The dance originates from Bhaktapur and Thimi and is still performed there each year but is also performed annually in front of the Kumari's (living Goddess) chariot at Indra Jaatra in Durbar Square, Kathmandu. All dancers are men or boys to avoid the possibility of offending the God with menstrual blood. Goddesses have a shatkona symbol (six pointed star formed from two interlocking triangles) on their breast. Filmed in 1931 and again in 1956.